

ВИДАВНИЧА СПРАВА

Богдан Якимович (Львів)

Видавнича діяльність Івана Франка: спроба синтезу

Видавнича діяльність посідала особливе місце в житті Івана Франка і є невід'ємною частиною розвитку державницького руху українського народу, біографії генія української культури, дає можливості дослідити його світоглядні засади, пізнати творчі підходи та методи. Кожен із дослідників, який студіював його життя і творчість, так чи інакше мусив торкатися і цієї грані буття І. Франка, одного з найосвіченіших людей свого часу, творчий доробок якого становить приблизно 6000 творів.

Видавничі серії Івана Франка. Серед усіх видавничих проектів І. Франка, саме тих, які були в контексті тогочасних видавничих процесів у Європі, впливали на відповідні процеси на українських землях, були серійні видання. За своє життя І. Франко брав участь у виданні семи книжкових серій: “Дрібна бібліотека” (1878–1880), “Наукова бібліотека” (1881), “Літературно-наукова бібліотека” (1889–1897), “Хлопська бібліотека” (1896–1899), “Міжнародна бібліотека” (1912–1914), “Всесвітня бібліотека” (1914–1916)¹. “Дрібну бібліотеку” І. Франко видавав разом із друзями – М. Павликом, І. Белеєм, Є. Олесницьким, Є. Озаркевичем та іншими, на програму видання книжок серії “Наукова бібліотека” мали безпосередній

¹ Про “Дрібну бібліотеку” і “Наукову бібліотеку” – див. розділи моєї монографії: Якимович Б. Книга, просвіта, нація. – Львів, 1996. – С. 42–80; 151–166; про “Літературно-наукову бібліотеку” – моя стаття “Новий етап видавничої діяльності Івана Франка: “Літературно-наукова бібліотека” у зб.: “Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин”. – Львів, 1998. – С. 571–577; про “Всесвітню бібліотеку” – у зб.: “Літературознавство”. Матеріали V Конгресу МАУ. – Чернівці, 2003. – Кн. 2. – С. 165–172; дослідження про “Універсальну бібліотеку” подано до наукового збірника на честь професора Р. Зорівчак, а стаття про “Хлопську бібліотеку” побачить світ у матеріалах VI Конгресу МАУ, який відбувся у червні 2005 року у м. Донецьку. Якихось спеціальних досліджень, за винятком окремих праць О. Дея про “Дрібну бібліотеку” та принагідних згадок про книжки цих видавничих серій у працях франкознавців немає. Енциклопедичну статтю про “Міжнародну бібліотеку” див.: Якимович Б. Міжнародна бібліотека // УЛЕ. – К., 1995. – С. 371.

вплив М. Драгоманов та М. Павлик; “Хлопська бібліотека” була публіцистичним додатком до офіційних органів радикальної партії – газет “Народ” і “Хлібороб”. Дві серії “Універсальну бібліотеку” та “Всесвітню бібліотеку” І. Франко випускав з колегами-видавцями – відповідно з О. Пашуком та І. Калиновичем.

Самостійно, власним накладом, І. Франко видавав “Літературно-наукову бібліотеку” та “Міжнародну бібліотеку”. Вихід у світ “Літературно-наукової бібліотеки” припав на вершинний час його літературної та громадської діяльності; “Міжнародна бібліотека” та “Всесвітня бібліотека” виходили тоді, коли він тяжко хворів¹, що часом впливало і на програму серій, і на його думки та висновки у передмовах та післямовах.

“Дрібна бібліотека” стала першою з Франкових видавничих серій та продовженням невеликої ще тоді української практики видань для народу (петербурзький “Букварь южноруский” Т. Шевченка², віденські брошури С. Подолинського та О. Терлецького), проби просвітнянських видань у Львові, які започаткував І. Франко з товаришами (М. Павлик, І. Белей, Є. Олесницький, Є. Озаркевич та ін.) ставили собі значно вищий рівень програм серії, аніж це робили просвітняни. Серія “Дрібна бібліотека” призначалася для середньошкільної студентської молоді, мала впливати на формування її свідомості.

Прийнято вважати, що в серії “Дрібна бібліотека” упродовж 1878–1880 років вийшло 14 книжок. На мій погляд, сюди варто віднести ще книжку І. Франка “Війна за волю” (1878) – Франковий переклад оповідання Г. Успенського (в оригіналі – “Не воскрес”). Отже, всього книжок було 15, причому 1878 року вийшло 3, 1879 – 11, 1880 – 1.

“Дрібна бібліотека” занепала через відсутність коштів на її видання. Хоча задуми І. Франка щодо її тематики були справді грандіозні. Не побачили світ у цій серії твори Бокля, Леббока, Маркса (передостанній розділ першого тому “Капіталу”), Енгельса (витяги з Анти-Дюрінга), компіляція з Чернишевського, Мілля, Маркса “Основи суспільної економії”, Дрепера, Е. Золя (переклади з першого і другого томів “Ругон-Маккарів”), М. Помяловського, Енгеля, Фохта та ін. За моїми підрахунками, у “Дрібній бібліотеці” вдалося видати заледве третину задуманого. І лише дещо з цього пізніше реалізував І. Франко в інших своїх видавничих серіях та серіях, які видавали його друзі – “Бібліотеці найзнаменитіших повістей” при редакції часопису “Діло” (видавець І. Белей) та “Русько-українській бібліотеці” (видавець Є. Олесницький).

Спробою продовжити задумане стала видавнича серія “Наукова бібліотека”, перший випуск якої, а саме – “Нарис історії філософії” Е. Ф. Шульце – побачив світ приблизно в середині травня 1887 року, що підтверджено в листі до М. Драгоманова, писаному приблизно 24 травня 1887 року [6: т. 49: 114]. Того таки 1887

¹ Про це детально див.: Мельник Я. І остання часть дороги... Іван Франко в 1914–1916 роках. – Львів, 1995.

² Див.: УРЕ: В 12 томах. – К., 1979. – Т. 3. – С. 470; 400 лет русского книгопечатания: 1564–1964. – Т. 1. – Москва, 1964.

року, наприкінці грудня з'явився і наступний випуск серії – книжка М. Павлика “Про русько-українські народні читальні”. Але цей другий випуск (нумерація II–III) став і останньою книжкою серії “Наукова бібліотека” – кошти на видання сягали майже 200 гульденів [6: т. 49: 135].

“Літературно-наукова бібліотека” (ЛНБ), третя з черги серія Франка-видавця, посідає особливе місце в його біографії. Франкова “ЛНБ” (перша книжка з’явилася 1889 року) виходила накладом видавця у двох серіях: “мала” (назва умовна), розмір книжок 13,5x10,4 см; “нова” (назва видавця), розмір книжок 20x13 см. У “малій серії” побачило світ 34 нумеровані випуски. З них згаданий вище “Перебендя” Т. Шевченка; “Австро-руські спомини” та “Чудацькі думки про українську національну справу” М. Драгоманова; поема “Смерть Каїна”, студія “Іван Вишенський і його твори”, “Як я став казенним радикалом” І. Франка; твори Уляни Кравченко та Лесі Українки; переклади Г. Флобера, М. Берна; відомий протест проти безчинств мадярів на Закарпатті “І ми в Європі” тощо.

Усього у Франковій “ЛНБ” побачило світ 43 (за знайденими матеріалами) книжкові випуски і ця серія є найбільшою з усіх, до котрих він був причетний як видавець чи співвидавець.

У 1890 році в Галичині засновано Українсько-руську радикальну партію, одним з головних ідеологів і керівників якої був І. Франко. І хоч в цей час письменник інтенсивно видавав свою “ЛНБ”, все ж у 1896 році він став випусковим редактором новоствореної партійної видавничої серії “Хлопська бібліотека” – за змістом і за формою оригінальним виданням РУРП.

Серія “Хлопська бібліотека” складалася з окремих видань (переважали публіцистичні статті), в яких І. Франко та його однодумці пропагували програмові засади РУРП та популяризували бачення радикалами поточного стану справ у Галичині. На мою думку, аналіз світоглядних засад випусків цієї серії, наприклад, статей І. Франка, дає змогу достатньо чітко встановити пріоритетні напрями та основні акценти агітації радикалів другої половини 90-х років XIX ст.

Усього в серії побачило світ 18 книжок (число 12 і число 13 не вийшли через цензурну заборону). З них автором дванадцяти і упорядником однієї був сам І. Франко. Окрім праць І. Франка, у серії побачили світ “Програма РУРП”, прийнята на четвертому з’їзді партії 29 грудня 1895 року, статті С. Даниловича, М. Новаковського, а також праця М. Драгоманова “Швайцарська республіка”.

Після славного ювілею 100-ліття нової української літератури, 25-ліття своєї літературної праці, що збіглося в часі 1898 року та закінчення десятирічного періоду “найм у сусідів” (праця в “Kuŕjer-i Lwowski-m”, 1887–1897) І. Франко розпочав працювати в Науковому товаристві ім. Шевченка та в новоутвореній Українсько-руській Видавничій Спілці. “Літературно-наукова бібліотека” реформувалася у видавничий проект УРВС, що виходив двома серіями. Колосальна праця в НТШ не давала можливості бути ще й приватним видавцем. Але після хвороби 1908 року, як відомо, І. Франко відійшов від активної роботи в НТШ і УРВС – стан здоров’я

просто не міг дозволити виконувати справді важку, титанічну працю, яку він там проводив. Покинутий сам на себе, 1909 року І. Франко, спільно з молодим і амбітним видавцем О. Пашуком, розпочав випуск “Універсальної бібліотеки”.

В “Універсальній бібліотеці” І. Франко видав 7 книжок – числа 5, 9, 10, 11–12, 14, 15, 16, 17–18. Це були Франкові переробки та інтерпретації: східна легенда “Цар і аскет”, старохристиянська легенда “Три святі грішники”, оригінальна поема “Іван Вишенський”, а також переклади з Є. Єлчича, Меандра, Герцена, Платона і Апулея. Фактично в “Універсальній бібліотеці” І. Франко видав 8 книжок накладом 2000–2640 примірників за ціною 20–60 сотиків. Це були великі на той час накладди. Розпродажем мав займатися О. Пашук. Однак через різні причини І. Франко розірвав угоду з О. Пашуком, забрав свої видання і розпочав видавати власним накладом “Міжнародну бібліотеку”. Про це він писав у післямові до першого випуску книжки “Міжнародної бібліотеки” під заголовком “Перспектив видавництва” “Міжнародна Бібліотека” [7].

Перша книжка серії “Міжнародна Бібліотека” – а це була збірка поезій О. Афанасьєва-Чужбинського, з’явилася в середині 1912 року, остання – в березні 1914 року. За якихось 18 місяців І. Франко видав 14 випусків “Міжнародної бібліотеки”, витримуючи регулярність виходу книжок 1,5 місяці. Остання книжка серії побачила світ вже тоді, коли він розпочав співробітництво у “Всесвітній бібліотеці” І. Калиновича.

У грудні 1913 року з І. Франком особисто познайомився видавець і бібліограф І. Калинович, який залучив до фінансування проекту видавничої серії “Всесвітня бібліотека” українських підприємців Борислава І. Калинович запропонував І. Франкові взяти участь у її виданні та допомогти сформувати видавничу програму.

У серії “Всесвітня бібліотека”, де І. Франко був до смерті співредактором та головним ідеологом усього видавничого проекту, під його пильним оком з’явилися фактично три книжки, хоча дві останні – “Драматичні твори” О. Пушкіна та “Герман і Доротея” Й.-В. Гете вийшли з друкарні 1917 року.

Підсумовуючи викладене щодо участі І. Франка у виданні семи видавничих серій, зроблю такі висновки:

1. Видавничі серії І. Франка показали, що вони були справді виданнями нового типу – починаючи з “Дрібної бібліотеки”, видавець знаходив можливість поєднувати політичні проблеми з пропагандою знань. Видавничі серії мали чітке читачке призначення, правила пізніше за взірць для подальшої активізації видавничої справи в Галичині для багатьох видавців та видавничих спілок.

2. Твори, які побачили світ у видавничих серіях І. Франка, впливали на розвиток національно-політичного руху, розширювали світогляд народу, насамперед української інтелігенції, служили суспільно-культурницьким цілям.

3. Якщо у 70–80 роки XIX ст. І. Франко за наріжний камінь у своїй видавничій діяльності ставив мету активізувати соціально-політичний рух і громадське життя загалом, то в пізніші періоди переорієнтувався на суспільно-культурницькі цілі

– про це свідчить тематика видань і його видавничих серій: пропаганда визначних творів світової класики, публікація джерел до історії України, вплітання подій світової культури в контекст культурних здобутків українського народу минулих епох.

Видавнича діяльність Івана Франка в Науковому товаристві імені Шевченка. І. Франко почав співпрацювати в Товаристві ім. Шевченка ще задовго до його реорганізації в Наукове 1892 року, зокрема в його періодичному виданні часописі “Зоря”. Власне І. Франко був одним із тих, хто висунув і провів в життя реформування цієї інституції на кшталт європейських Академій наук, причому це було зроблено в добу бездержавного статусу української нації, ставши повноправним членом уже реорганізованого товариства в Наукове товариство (14 червня 1895 року) та одним із його керівників (член Президії НТШ від 19 лютого 1897 року), І. Франко не тільки впливав на тематику досліджень, але й на вихід наукової продукції, тобто видавничу діяльність НТШ. Як відомо, І. Франко з 1899 року – дійсний член НТШ, а з 1904 року – почесний член цього товариства.

Після реорганізації “Зорі” в “Літературно-науковий вістник” І. Франко разом із М. Грушевським, О. Маковеєм, а далі В. Гнатюком став співредактором “Зорі”, що перетворюється у всеукраїнський культурологічний журнал, єдиний, що виходив українською мовою аж до перенесення редакції в Київ 1907 року. За сучасними підрахунками, на сторінках “ЛНВ” І. Франко опублікував понад 350 статей, рецензій та художніх творів [1; 4].

І. Франко активно працював у секціях і комісіях НТШ, брав участь у всіх його наукових виданнях. Аж до 1908 року майже в кожному з томів “Записок НТШ”, починаючи з першого тому (1895), де надрукована його рецензія на харківське видання “Сочинения Григория Савича Сковороды” (упорядник і редактор професор Д. Багалій, Харків, 1894), він публікував наукові праці, рецензії, огляди.

Співробітництво в “ЗНТШ” І. Франко почав відтоді, коли редактором цього видання став М. Грушевський. Власне І. Франко, а не М. Грушевський, редагував перший том “Етнографічного збірника”, започаткованого 1895 року¹, продовжував редагувати і подальші томи цього видання.

Саме в “Етнографічному збірнику” (т. X, 1901; т. XVI, 1905; т. XXIII, 1907; т. XXIV, 1908; т. XXVII, 1909; т. XXVIII, 1910) опубліковано його фундаментальну збірку “Галицько-руські народні приповідки”, яка охопила 31091 запис з ґрунтовними поясненнями змісту і місця фіксації кожного прислів’я.

Фундаментальною працею І. Франка, що побачила світ у 5 томах серії “Пам’ятки українсько-руської мови і літератури” були “Апокрифи і легенди з українських рукописів”: т. 1 – Апокрифи старозавітні, 1896; т. 2 – Апокрифічні євангелія, 1899; т. 3 – Апокрифи новозавітні. Апокрифічні діяння апостолів, 1902; т. 4 – Апокрифи есхатологічні, 1906; т. 5 – Легенди про святих, 1910. Видання, оснащене передмовами, примітками і коментарями, є зразком підготовки літературознавчих досліджень.

¹ У листі до Л. Драгоманової від 7 січня 1896 року І. Франко писав: “я маю змогу вмішувати етнографічний матеріал в “Етнографічний збірник”, що видає Тов[ариство] ім. Шевченка і котрого редакцією (розуміється, негласно!) я проваджу” [6: т. 50: 67].

Як директор філологічної секції НТШ (1898–1901, 1903–1912) І. Франко переглядав майже усі її видання. Він був співредактором “Матеріалів до українсько-руської етнології”, допомагав В. Шухевичеві видати в цій серії його фундаментальну працю “Гуцульщина” у 5 томах (1897–1908).

У 1906 році історично-філософська секція НТШ започаткувала серію публікацій документальних матеріалів під назвою “Українсько-руський архів”. До 1921 року в “Українсько-руському архіві” побачило світ 15 томів, два з них – “Громадські шпихліри в Галичині 1784–1840” (т. 2, 1907) та “Матеріяли до історії азбучної війни в Галичині 1859 р.” (т. 8, 1912, фактично книжка з’явилася в січні 1913 року) упорядкував, прокоментував, оснастив передмовами І. Франко.

Серії наукових видань НТШ – “Записки”, збірники секцій і комісій Товариства виходили як періодичні видання журнального типу або як неперіодичні збірники, їх формат, оформлення були академічними та однотипними. Як окремі відбитки побачили світ наукові праці: “Жіноча неволя в руських народних піснях” (1883), “Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман” (1897), “Наші коляди” (1890), “Лукиян Кобилиця” (1902), “Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії легенди” (1906), “Пісня про Правду і Неправду” (1906), “Слово про збурене пекла” (1908), “Козак Плахта” (1902), “Слово о Лазаревѣ Воскресені” (1900), “До історії українського вертепа XVIII ст.” (1906), “Нові матеріали до історії українського вертепа” (1908), “Студії над українськими народними піснями” (1913). Праця “Притча про сліпця і хромця” з’явилася як окремий відбиток з книжки “Статті по славяноведенію” (1906).

Отже, окрім публікації праць у наукових виданнях, на 1910 рік І. Франко мав 13 окремих відбитків своїх більших чи менших наукових студій.

Найбільший талант І. Франка, як керівника проектів і упорядника творчої спадщини своїх попередників виявився у підготовці до друку двох академічних видань у серії НТШ “Українсько-Руська Бібліотека” (видавала філологічна секція): першого повного і критичного видання “Писань Осипа Юрія Федьковича” (1902–1918, в 4-х томах 7 кн., спільно з О. Колесою і О. Маковесем)¹ та двотомного видання “Кобзаря” Т. Шевченка (1908)².

Вихід у світ тому І і тому III (другої частини) “Писань...”, а власне ці твори готував до друку І. Франко, є взірцем його надзвичайної працездатності. Обидві книжки видання побачили світ 1902 року. За встановленими даними, наклад двох перших томів (поезії та проза) – 3 тис. примірників, решти – 1000 примірників. Видавши “Писання...” Ю. Федьковича, філологічна секція НТШ під керівництвом І. Франка створила новий, неперевершений досі напрям культурологічних студій

¹ Про це докладніше див.: Якимович Б. Іван Франко – видавець творів Юрія Осипа Федьковича // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1.

² Див.: Якимович Б. Іван Франко – пропагатор і видавець творів Тараса Шевченка // Тарас Шевченко і народна культура: Збірник праць Міжнародної (35-ї) наукової Шевченківської конференції (20–22 квітня 2004 року, Черкаси). – Черкаси, 2004.

– федьковичезнавство і підготувала працю, на котрій ґрунтувалися усі пізніші видання спадщини цього видатного українського поета.

Етапною подією в літературному житті України була поява двох видань Шевченкового “Кобзаря”, що готувалися паралельно – за редакцією В. Доманицького у Петербурзі та І. Франка у Львові. Франкові ідеї про періодизацію творчості Т. Шевченка й текстологічні засади і принципи були реалізовані саме в двотомному виданні “Кобзаря”, яке побачило світ у Львові 1908 року.

За рівнем текстологічної підготовки це видання не мало аналогів і значно перевищило в науковому плані всі галицькі збірки творів Т. Шевченка, що вийшли до того часу і є видатним внеском І. Франка у шевченкознавчу науку.

Діяльність Івана Франка в “Українсько-руській Видавничій Спілці”. Завершувався ювілейний 1898 рік – уся Русь-Україна святкувала кілька визначних дат – 100-річчя відродження нової української літератури, ювілей Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького (1648), “Весни народів” (1848) та 25-ліття літературної діяльності І. Франка. На урочистому вечорі професор М. Грушевський запропонував заснувати літературно-видавниче Товариство. Присутні не тільки схвалили добру гадку, а й постаралися її швидко реалізувати [1]. Уже 7 лютого 1899 року вписано Товариство в торговельний реєстр на підставі ухвали цісарсько-королівського краєвого суду і від того часу розпочало свою статутну діяльність, видаючи власним коштом газети, книжки і брошури літературного, наукового і політичного змісту. Власне, з 1899 року у Львові почало діяти одне з найбільших українських видавництв – Українсько-руська Видавнича Спілка (УРВС).

Видавничу діяльність І. Франка в УРВС можна поділити на три групи:

1) публікації в серії № 1 (“велика серія”) Літературно-наукової бібліотеки (сформована 1904 року, охоплює видання 1899–1921 років);

2) публікації в серії № 2 (“мала серія”) Літературно-наукової бібліотеки (сформована 1904 року, охоплює видання 1901–1924 років);

3) позасерійні видання УРВС (1902–1931 роки).

У “ЛНБ” УРВС І. Франко реалізував багато того, що він не зміг видати власним коштом.

Якщо поділити кожен серію “ЛНБ” УРВС на тематичні групи, то матимемо таку статистику видавничої активності І. Франка:

I. “Велика” серія:

1) Белетристичні твори І. Франка – 14 випусків;

2) Наукові видання І. Франка – 2 випуски;

3) Переклади – 5 випусків;

4) Передмови, післямови – 17 випусків;

5) Упорядкування – 4 випуски;

6) Примітки, пояснення – 10 випусків.

Усього – 53 випуски.

II. “Мала” серія:

1) Белетристика, драматургія І. Франка – 6 випусків + 1 перевидання;

- 2) Наукові видання І. Франка – 2 випуски + 1 перевидання;
- 3) Переклади – 8 випусків;
- 4) Передмови і післямови – 7 випусків;
- 5) Упорядкування – 4 випуски;
- 6) Примітки, пояснення – 4 випуски.

Усього – 33 випуски.

III. Позасерійні видання УРВС:

- 1) Белетристичні твори І. Франка – 1 випуск;
- 2) Передмова – 1 випуск;
- 3) Упорядкування (антологія “Акорди”) – 1 випуск.

Усього – 3 випуски.

В УРВС І. Франко брав участь у 89 випусках її серійних і позасерійних видань. Подаю лише ті, де вказано його прізвище. Але фактично І. Франко брав участь і в тих виданнях, де його прізвище не зазначене.

Окремого книгознавчого та джерелознавчого аналізу вартують перше (власним накладом 1905 року) та друге (накладом УРВС) видання найвидатнішого твору І. Франка поеми “Мойсей”. Цей твір, як свідчить сам автор, він писав з січня до липня 1905 року. Підцензурне радянське франкознавство стверджувало: поема “Мойсей” – відгук на революційні події 1905 року. Це твердження викликає багато сумнівів. По-перше, коли І. Франко починав писати свою поему, у січні 1905 року відбувся хіба розстріл мирної демонстрації в Санкт-Петербурзі (так звана “гапонівщина”); по-друге, це були лише, за словами І. Франка, “подуви весни в Росії”, пізніше гіперболізовані до величезних революційних потрясінь.

Свого “Мойсея” І. Франко підсвідомо виношував давно. Ювілеї 1898 року у Львові стали, мабуть, тим рубіконом, від якого умовно можна рахувати час дозрівання поеми “Мойсей”. Усвідомленість відповідальності особистості перед рідним народом червоною ниткою проходить у думках Франкових тодішніх промов [6: т. 31]¹. Власне ці думки закладені і в славнозвісному пролозі І. Франка “Великі роковини” [5].

Друга версія щодо появи Франкового “Мойсея” – поїздка до Італії 1904 року, ознайомлення з шедевром Мікеланджело. Але навряд чи за такий короткий термін міг з’явитися такий монументальний твір. До речі, галицькі публіцисти просили написати І. Франка про свої враження, зокрема про споглядання зразків високої італійської культури. Він цього не написав, а наступного, 1905 року, вибухнув “Мойсеєм”. Мало того, коли директор друкарні Наукового товариства ім. Шевченка К. Беднарський показав авторові чотири недодруковані сторінки, які залишилися спереду після верстання поеми – це було 19 липня 1905 року – і попросив написа-

¹ М. Грушевський підкреслював, що “в своїй ювілейній промові Франко зложив свою сповідь життя – догмат праці як провідного принципу свого і свого покоління” (Грушевський М. Апостолові праці // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. стаття і прим. М. Гнатюка. – Львів, 1997. – С. 215).

ти кілька слів передмови, І. Франко приніс йому на другий день свій геніальний пролог, який є однією з найцінніших перлин нашої поезії усіх часів і епох [3: 376]. За одну ніч такого написати неможливо, якби він не пронизував усю душу поета упродовж тривалого часу. У результаті бібліологічних студій стверджую: задум написати “Мойсея” виник у письменника ще влітку 1892 року під час гостювання в письменника, священика і громадського діяча о. Сильвестра Лепкого, що резюмую нижче.

Не можна обійти факт видання накладом УРВС 1903 року відомої антології української лірики пошевченківської доби “Акорди”, яку упорядкував І. Франко у співпраці з М. Грушевським та видатними малярами Ю. Панькевичем й І. Трушем. “Акорди” – шедевр українського книговидання ХХ ст., вірєць книжки, яка не має аналогів ні за упорядкуванням поетичного матеріалу (І. Франко), ні за художнім оформленням (Ю. Панькевич, І. Труш).

Як видання УРВС, в її видавничих серіях побачили світ оригінальні збірки, окремі твори та наукові студії І. Франка.

“Велика” серія: “Поєми” (1899), “Полуйка і інші бориславські оповідання” (1899), “Коваль Бассім. Арабська казка” (1901), “Сім казок: Новели” (1901), “Захар Беркут” (1902), “На лоні природи та інші оповідання” (1905), “Місія. Чума: Казки і сатири” (1906), “Маніпулянтка й інші оповідання” (1906), “Воа constrictor. Повість” (1907), “Лис Микита: Ілюстрована поема” (4 видання, 1909), “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (1910), “Молода Україна: Студія. Провідні ідеї й епізоди” (1910), “Учитель: Комедія в 3-х діях” (2 видання, 1911), “Давнє і нове: Поезії” (2-ге побільшене видання збірки “Мій Ізмарagd”, 1911), “Батьківщина і інші оповідання” (1911), переробка повісті М. де Сервантеса “Пригоди Дон Кіхота” (1913).

“Мала” серія: “Шевченко – героєм польської революційної легенди” (1901, 1910), “Украдене щастє” (1901, 1909), “Semper tiro” (1906), “Зів’яле листє” (1911), “Панські жарти” (4-те видання, 1911), згаданий вище “Мойсей” (1913), “Панщина та її скасованє в Галичині” (2-ге видання, 1913), “Із літ моєї молодості” (1914).

І поза серіями – “Акорди” (1903), “Великий шум” (1908). А ще – низка перекладів, ґрунтовне опрацювання з передмовами і примітками, редагування десяти-томника драм Шекспіра в перекладі П. Куліша (1899–1902). Ці статті І. Франка про творчість великого англійського поета і драматурга варто видати повністю окремою книжкою англійською та українською мовами.

Зокрема, завдяки плідній праці І. Франка, ставши другим на українських землях видавництвом української книжки після НТШ, відіграло дуже важливу роль у розвитку національного руху українського народу.

Власним накладом 1896 року з друкарні Ставропігійського інституту вийшла, мабуть, його найгеніальніша поетична збірка “Зів’яле листє: лірична драма”, частина накладу якої була мистецьки оправлена в переплетінні “М. С. Спожарського і Сина у Львові”. 1900 року в друкарні В. Шийковського побачила світ збірка поезії

І. Франка “Із днів журби”. Низку книжок белетристики І. Франка видав власним накладом А. Хойнацький – починаючи від другого видання збірки “З вершин і низин”, хоча помилково вважалося, що книжка нібито видана коштом Ольги Франко. Детальний аналіз видавничої діяльності І. Франка – це тема великої (і, мабуть, не однотомної) монографії.

Насамкінець спробую зробити висновки:

1. І. Франко як видавець – унікальне явище української культури останньої чверті XIX – початку XX ст. Він розробив теоретичні засади книговидавничої справи в Україні (низка статей на цю тему, зокрема “Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва”, 1882), окреслив “головні принципи, котрі повинні бути заховані в популярних видавництвах, коли вони мають досягнути свою ціль, т. є. правдиво просвітити народ” [6: т. 45: 191]. На цих засадах побудована уся видавнича діяльність І. Франка – його власна, у тім числі у 7-ми видавничих серіях, а також із залученням меценатів для окремих видавничих проєктів (А. Хойнацький та ін.), у Науковому товаристві імені Шевченка та в Українсько-руській Видавничій Спілці, до видавничих програм яких він мав безпосередній стосунок і виступав як один із головних ідеологів усіх видавничих проєктів цих установ.

2. Ставши одним із перших теоретиків книгознавства в Україні, які у другій половині XIX ст. визначали узагальнені напрями розвитку видавничої справи, І. Франко реалізував свої ідеї на практиці. Низка видавничих проєктів І. Франка має унікальне значення для розвитку не тільки видавничої справи, але й є зразком упорядкування та оформлення української книжки (збірки “З вершин і низин”, 1893; “Акорди”, 1903) чи наукового підходу до видання наукової книжки (“Апокрифи і легенди з українських рукописів” у 5 томах, 1899–1910), зразків фольклору з фундаментальним коментарем і науковим апаратом (“Галицько-руські народні приповідки” у 3 томах 6 випусках, 1901–1910, що є незаперечним прикладом визначних здобутків української пареміології).

3. Книгознавчі студії над контроверсійною книжкою І. Франка “Wielka utrata” переконують, що цей його видавничий проєкт був своєрідним покаяттям за статтю “Ein Dichter des Verrates” (1897). Український поет, мабуть, і справді не мав рації, коли, висловивши низку слухних міркувань з приводу тенденційних спроб А. Міцкевича знайти виправдання для зради в деяких своїх творах, далі говорить про відбиток ідей валленродизму у всій творчості польського пророка. Поема “Wielka utrata”, очевидно таки не належить перу А. Міцкевича, хоча І. Франко наполягав на протилежному. Спроба встановити її гіпотетичних авторів дала досить цікаві результати. Автором найімовірніше був учасник подій 1830–1831 років, і попри художню недосконалість поеми, вона відображає настрої частини польського суспільства, має виразне антицарське спрямування і є своєрідним історико-психологічним документом тих часів. Окрім опублікування рукопису поеми, І. Франко помістив маловідому досі передмову та низку власних перекладів творів А. Міцкевича. Тому книжка “Wielka utrata” ще чекає на неупереджених українських та польських дослідників.

4. Дослідження поеми І. Франка “Мойсей” (1905), в тому числі й бібліологічні, дали можливість встановити реальний час задуму її написання. Була відкинута, як науково неспроможна, версія підрадянського франкознавства, нібито поява твору зумовлена подіями 1905 року в Російській імперії. Не витримала критики теза, що ідея написання поеми з’явилася після зустрічі І. Франка з творцем теорії новітнього сіонізму Т. Герцлем у Відні 1893 року. Цілком вірогідні джерела свідчать: задум написати “Мойсея” виник у письменника принаймні на півроку раніше, під впливом дискусії про творчість К. Устияновича, що відбулася влітку 1892 року під час гостини в о. Сильвестра Лепкого в с. Жукові на Бережанщині. Перший поетичний прояв цього задуму бачимо – яким би дивним це не здалося – в другому виданні “Лиса Микити” (1896).

5. Видавнича діяльність І. Франка стала складовою частиною національно-політичного руху, важливим чинником перетворення його в масовий. Вона сприяла формуванню і розширенню кола нової української інтелігенції, яка починала працювати на громадській ниві. І. Франко був одним із чинних представників демократичної програми культурного й економічного розвитку українського народу, який прямував до політичної свободи. Діяльність І. Франка – яскраве підтвердження тези про безумовний демократизм і гуманізм української національної ідеї.

6. Світоглядні позиції І. Франка зумовили й особливості його книговидавничої і книгознавчої концепції. Видавнича діяльність І. Франка окреслила шляхи і напрями подальшої праці впродовж десятиліть, формувала тенденції видавничої справи в Україні. І. Франко та його однодумці, розпочинаючи видавничу справу, спиралися на європейський досвід, докладали зусиль, щоб ознайомити українського читача з ідеями, які були визначені в політичному і культурному житті тогочасної Європи.

7. Дослідження книговидавничої діяльності І. Франка виявляє досі майже невідомі загальні, книгознавчі та джерелознавчі її аспекти, важливі для комплексного розуміння розвитку історії та культури українського народу.

Література:

1. Дорошенко В. “Літературно-науковий вісник” // Літературно-науковий вісник: Показчик змісту. Т. 1–109 (1898–1932) / Уклад Б. Якимович. – К.; Нью-Йорк, 2000.
2. Каталог видань Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові. 1899–1912. – Львів, 1913.
3. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916) // Спогади про Івана Франка / Упорядкування, вступна стаття і прим. М. Гнатюка. – Львів, 1997.
4. Франко А. Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка у Науковому Товаристві ім. Т. Г. Шевченка. Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – К., 1995.
5. Франко І. Великі роковини: Пролог, оголошений перед ювілейною виставою “Наталки-Полтавки” в пам’ять столітніх відродин української народності // Франко І. Мозаїка / Із творів, що не увійшли до Зібр. творів: У 50 томах. – Упоряд.: З. Франко, М. Василенко. – Львів, 2001.
6. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
7. Франко І. Проспект видавництва “Міжнародня Бібліотека” // Афанасьєв (Чужбинський) А. Українські поезії. Видане й передмова Івана Франка. – Львів, 1912.